

NEVERBALINIO KONTINUUMO HIPOTEZĖ: PRASMĖ KAIP ĮGIMTAS GEBĖJIMAS INTERPRETUOTI?

Mindaugas Gilaitis

Vilniaus universiteto
Filosofijos istorijos ir logikos katedra
Universiteto g. 9/1, LT-01513 Vilnius
El. paštas mindaugas.gilaitis@fsf.vu.lt

Santrauka. Šiuo straipsniu siekiama kritiškai aptarti Rolando Pavilionio knygoje „Kalba. Logika. Filosofija“ analizuojamas logines-filosofines kalbos koncepcijas, pagrindinį dėmesį skiriant Pavilionio prasmės kaip neverbalinio kontinuumo hipotezės analizei. Straipsnį sudaro dvi dalys. Pirmoje, analitinėje, dalyje išskiriami du prasmės teorijų tipai bei atliekama knygoje kritiškai aptariamų natūralios kalbos koncepcijų analizė: įvardijamos filosofinei semantikai reikšmingos šių koncepcijų prielaidos, kurių pagrindu specifikuojamos Pavilionio siūlomos alternatyvios semantinių tyrimų programos teorinės prielaidos. Antroje, kritinėje, dalyje išskiriami du Pavilionio semantikos teorijos trūkumai. Pirmą, teigiama, jog Pavilionio supratimo teorija, interpretacijos sąvoką siūlanti laikyti fundamentalia, yra nepriimtina: interpretacija yra ne supratimą steigianti, o jį įgalinanti sąlyga. Antrą, kadangi nėra episteminių prasmės aspektų bei konceptų ir konceptualinių gebėjimų santykio aptarties, lieka neaišku, kokią teorinę vertę turi įgimtų konceptų idėja bei kaip ši idėja gali būti suderinama su eksternalistiniais šios semantikos teorijos aspektais.

Pagrindiniai žodžiai: prasmės teorijos, prasmės kaip neverbalinio kontinuumo hipotezė, „Kalba. Logika. Filosofija“, Rolandas Pavilionis.

Prasmės teorijų tipologija

Rolando Pavilionio knygoje *Kalba. Logika. Filosofija* (1981; toliau – KLF) „kritiškai aptiriamos tos natūralios kalbos semantinės koncepcijos, kurios išsirutuliojo analitinėje filosofijoje ir šiuolaikinės lingvistikos bei logikos sandūroje“ (Pavilionis 1981: 6). Tačiau tikruoju kritinio aptarimo objektu esti nagrinėjamų koncepcijų filosofinės prielaidos, nes semantinėse koncepcijose „keliami natūralios kalbos semantinės teorijos sukūrimo programa, kuri yra ne tik eksplisitiškai nusakoma, bet ir siejama su apibrėžta – vienaip ar kitaip grindžiama – logine-filosofine kal-

bos samprata“ (*ibid.*: 7). Kritiniu įvertinimu siekiama parodyti knygoje aptariamų semantinių koncepcijų „tikslų principinį nepasiekiamumą“, kuris, Pavilionio nuomone, plaukia iš klaidingos prasmės, kaip „natūralios kalbos semantinės sistemos“, sampratos. Jų vietoje pasiūloma, Pavilionio įsitikinimu, pranašesnė semantinių tyrimų programa, kuri remiasi „prasmės, kaip nenutrūkstamos neverbalinės conceptualios sistemos, o ne kaip natūralios kalbos semantinės sistemos ingrediento hipoteze“ (*ibid.*).

Tiek knygoje kritiškai aptariamų semantinių teorijų, tiek Pavilionio siūlomos prasmės koncepcijos specifiskumą galima

tiksčiau identifikuoti remiantis skirtimi tarp dviejų prasmės teorijų (*theories of meaning*) tipų. Tipologinis skirtingumas yra grindžiamas keliamų klausimų (sprendžiamų problemų) bei siekiamų tikslų skirtingumu. Šią skirtį įvardija bei jos teorinį reikšmingumą akcentuoja Jane Heal (1978), Hansas-Johannas Glockas (2012) bei Martinas Daviesas (1981).

Vienas iš prasmės teorijos tipų (arba viena iš „prasmės teorijos“ reikšmių) apima tas prasmės teorijas, kuriomis siekiama pateikti tam tikrą prasmės *sampratą* ar *konceptiją*, pateikiant prasmės *sąvokos* apibrėžimą ar jos analizę (Ryle 1976; Parkinson 1968). Šio tipo prasmės teorijos yra teorijos plačiąja šio žodžio prasme: jos yra *teorijos* tiek, kiek jomis yra siekiama pasiūlyti, paaiškinti (t. y. eksplikuoti ar konstruoti) ir pagrįsti tam tikrą prasmės *sampratą*. Apibendrinant šio tipo teorijų probleminę specifiką, būtų galima teigti, jog pagrindinis, nors ir ne vienintelis, šio tipo prasmės teorijoms rūpimas klausimas – „Kas yra prasmė?“ arba „Kas steigia kalbos prasmingumą?“

Filosofinėje literatūroje šio tipo prasmės teorijos yra vadinamos skirtingai: vieni autoriai siūlo jas vadinti „analitinėmis“, kiti – „metafizinėmis“ ar „fundamentinėmis“. Pavilonis šio tipo prasmės teorijas įvardija „loginių-filosofinių kalbos sampratų“ terminu. Vienas ar kitas pavadinimas dažnu atveju yra pasirenkamas atsižvelgiant į metafilosofines nuostatas: tai, ką vieni vadina „loginių-filosofinių“ ar „analitinių“ tyrimu, kiti norėtų vadinti „metafiziniais“ ar „ontologiniais“ tyrinėjimais. Šiame kontekste tie skirtumai nėra reikšmingi, nes nepriklausomai nuo to, kokios esti vieno ar kito autoriaus metafilosofinės pažiūros, autoriai sutaria, jog

pagrindinis jų pateikiamų prasmės teorijų tikslas – pasiūlyti ir pagrįsti tam tikrą prasmės *sampratą* ar *konceptiją*. Vieno iš prasmės teorijų tipo apibrėžčiai to visai pakanka.

Antrajam prasmės teorijų tipui priskirtinos formaliosios prasmės teorijos, lingvistikoje įvardijamos „formaliosios semantikos“ vardu. Šio tipo prasmės teorijos *konstruoja* matematinius modelius, kuriais siekiama *eksplikuoti* kalbos vartotojo lingvistinės kompetencijos pagrindą – *lingvistinę prasmę*. Jomis konstruojamos teoremos – „prasmės algebra“ (*meaning calculus*), – kurių pagrindu galima generuoti bet kurio esamo ar potencialaus natūralios kalbos sakinio *prasmę*. Empirinės lingvistikos uždavinys – šio tipo prasmės teorijų pagrindu konstruoti konkrečiai natūraliai kalbai aprašyti skirtą empirinę teoriją. Šios, *konstruktíviosios*, prasmės teorijos nuo analitinių, ar loginių-filosofinių, prasmės teorijų skiriasi taip pat, kaip Tarskio tiesos teorija skiriasi nuo „tradicinių“ filosofinių tiesos koncepcijų (korespondencinės, koherentinės, defliacinės ar tapatumo). KLF šio tipo prasmės teorijos vadinamos „natūralios kalbos semantinėmis teorijomis“.

Konstruktivyviųjų prasmės teorijų kontekste filosofškai reikšminga esti šio tipo teorijų *formos* problematika: kaip, ar tiksčiau – *kokiomis sąvokomis*, konstruktyviosios prasmės teorijos turėtų būti konstruojamos, kad paaiškintų esminėmis laikomas prasmės savybes (natūralios kalbos intensionalumą, semantinį kompozicinalumą ir produktyvumą, sinonimiškumą, inferencinius ryšius ir kt.) bei nusakyti šio tipo teorijos empirinio patvirtinimo sąlygas. Įprastai šiuaikiniėje kalbos filosofijoje

analitinių, ar loginių-filosofinių, prasmės teorijų problemas siekiama spręsti ne tiesiogiai (pavyzdžiui, analizuojant prasmės sąvoką), o per konstruktyviųjų prasmės teorijų formos prizmę: konstruktyviosios prasmės teorijos forma neišvengiamai supponuoja tam tikrą prasmės sampratą, nes kiekviena konstruktyvioji prasmės teorija siekia modeliuoti ir eksplikuoti lingvistinę prasmę.

Prasmę steigiančios sąlygos: giluminės struktūros arba referencija

KLF teigiama, jog transformacinės-generatyvinės gramatikos tikslas yra „sistemingas kalbos vartotojų intuicijos, slypinčios jų gebėjime suprasti ir generuoti bet kurią naują kalbinę išraišką, eksplikavimas“ (Pavilionis 1981: 19), o šios teorijos pagrindu išplėtos generatyvinės semantikos siekis – „adekvačiai aprašyti ir paaiškinti žmogaus gebėjimą generuoti natūralios kalbos sakinius, suprasti jų loginius ryšius“ (*ibid.*: 46). Tad abi teorijos siekia *paaiškinti* gebėjimą *suprasti* bei *generuoti* naujas kalbines išraiškas: pateikti tai, ką Michaelis Dummettas vadina „teorine praktinio gebėjimo reprezentacija“ (Dummett 1993: 15). Kadangi lingvistinė prasmė ir yra tai, kas įgalina žmogų suprasti bei generuoti naujas prasmingas kalbines išraiškas, vienu iš pagrindinių abiejų teorijų tikslų būtų galima laikyti siekį pateikti teorinę prasmės reprezentaciją: taigi atsakyti į klausimą, kokią formą privalo turėti konstruktyvioji (formalioji) prasmės teorija.

Transformacinės-generatyvinės teorijos pagrindą, Pavilionio nuomone, turi ne tik generatyvinė semantika, bet ir interpretacinė kalbos koncepcija. Abi teorijos

fundamentaliai laiko *loginės formos* sąvoką (Pavilionis 1981: 37), tačiau pateikia skirtingas „struktūrinių proto savybių“ sampratas.

Interpretacinėje kalbos koncepcijoje šios savybės yra aprašomos nurodant į *gilumines struktūras* („formalius sintaktinius objektus“), kurios, anot Pavilionio, yra „interpretuojama visuma *universalijų*, t. y. nepriklausomų nuo konkrečios kalbos semantinių atomų, arba markerių, iš kurių ir sudaroma leksinių vienetų, sutinkamų giluminiame lygyje, prasmė“ (*ibid.*: 21). „Semantiniai markeriai“ ar giluminės struktūros yra nepriklausomos nuo „netaisyklingumų bei klaidų, būdingų realiam kalbiniam procesui, t. y. nuo *kalbos* ir *pasaulio* santykio“, todėl šiuo aspektu interpretacinės kalbos koncepcijos pateikiama prasmės teorija yra „individualistinė“ (priešinga „anti-individualistinei“; Burge 1979, 1986) ar „internalistinė“ (priešinga „eksternalistinei“; Putnam 1975).

Generatyvinėje semantikoje „kalbama apie kalbinių išraiškų prasmingumo *realiatyvizavimą* tam tikro konteksto atžvilgiu“, kai „nuoroda į kontekstą, nustatant kalbinių išraiškų semantinį taisyklingumą, arba prasmingumą, reiškia, kad išeinama už kalbos sistemos ribų į ekstralingvinių realijų pasaulį, bent jau į kalbos vartotojų *konceptualių prielaidų* pasaulį“ (Pavilionis 1981: 48). Tad nepaisant to, jog abi teorijas sieja transformacinės-generatyvinės gramatikos pagrindas, generatyvinės semantikos prasmės koncepcija reikšmingai skiriasi nuo interpretacinės kalbos teorijos prasmės sampratos: pirmoji teorija, priešingai nei antroji, teigia prasmės priklausomumą nuo kalbos ir pasaulio santykio (referencijos) ir dėl to yra eksternalistinė.

Iš esmės eksternalistinė prasmės koncepcija yra ir KLF aptariama referentinė kalbos analizė ar referentinė semantika. Šioje prasmės teorijoje fundamentaliu laikomas *kalbos ir pasaulio santykis* bei su ja susijusios *referencijos* (objekto *nurodymo*, *žymėjimo*) ir *tiesos*, t. y. *sakinio teisingumo*, sąvokos (*ibid.*: 27). Atitinkamai sakinio *prasmės žinojimas* yra tapatinamas žinojimui sąlygų, kurioms esant sakinytis yra teisingas. Kitaip tariant, sakinio *supratimas* yra ne sakinio teisingumo *reikšmės*, o jo *teisingumo sąlygų* žinojimas: „žinoti „s“ prasmę reiškia žinoti, *kokiomis aplinkybėmis*, arba kokiais dalykų padėčiais pasaulyje esant, „s“ yra teisingas“ (*ibid.*: 30). Tad eksternalistinis šios prasmės teorijos aspektas plaukia iš vieno esminių referentinės semantikos principų: tiek, kiek teisingumo sąlygos (sakinio prasmė) yra neatsiejamos nuo to, kas yra vadinama „informacija apie ekstralingvinį pasaulį“, tiek bet kuri referentinės semantikos forma yra anti-individualistinė, ar eksternalistinė, anksčiau minėtomis prasmėmis.

Eksternalistinis referentinės semantikos pobūdis riboja šia analitine prasmės teorija grindžiamų konstruktyviųjų prasmės teorijų formas: bet kuri referentinės semantikos koncepcija besivadovaujanti konstruktyvioji prasmės teorija privalo operuoti *referencijos* ir *tiesos* sąvokomis. Todėl nepriklausomai nuo to, ar referentinė *konstruktyvioji* prasmės teorija turės ekstensionalistinę (Davidson 1967) ar intensionalistinę vienmatės (Carnap 1947) ar dvimatės (Kaplan 1989a, 1989b; Stalnaker 1978) galimų pasaulių semantikos formą, ji neišvengiamai bus teisingumo sąlygų semantikos (*truth-conditional semantics*) atmaina. Referentinės kalbos analizės po-

žiūriu, semantika (prasmės tyrimas) yra teisingumo sąlygų semantika.

KLF atskiro dėmesio sulaukia Willardo V. O. Quine'o natūralios kalbos koncepcija. Pasak Pavilionio, Quine'o koncepcijoje „natūrali kalba suprantama kaip tam tikra konceptuali sistema“ (Pavilionis 1981: 49), o prasmė yra „neatskiriama nuo informacijos apie tam tikrą dalykų padėtį pasaulyje“ (*ibid.*: 51). Kalbos kaip konceptualios sistemos idėja plaukia iš Quine'o semantinio holizmo doktrinos, teigiančios, jog prasmė yra steigiamą ne *atomistiniu*, o *holistiniu* principu (Quine 1951; *contra* Fodor 1998). Prasmės neatsiejamumas nuo informacijos apie pasaulį rodo, jog Quine'o kalbos koncepcija yra iš esmės referentinė ir dėl to eksternalistinė.

Referentinės semantikos požiūriu, „kalbos vartotojas supranta kalbos sakinius, jei ir tik jei jis žino jų teisingumo sąlygas“ (Pavilionis 1981: 51). Tačiau tam, kad ši semantikos teorija būtų ir supratimo teorija, dera eksplikuoti kalbos vartotojo sakinio teisingumo sąlygų *žinojimo* – sakinio *supratimo* – sąlygas. Quine'o kalbos koncepcija kaip supratimo teorija yra informatyvesnė nei dauguma referentinių kalbos koncepcijų, didžiausią dėmesį skiriančių kalbos ir pasaulio santykio analizei. Atmesdamas mentalistines prasmės teorijas, Quine'as supratimą traktuoja kaip apibrėžtas verbalines predispozicijas. Tokia iš esmės biheivioristinė prasmės samprata plaukia iš nuostatos, jog biheiviorizmas, Quine'o įsitikinimu, yra būtina empirinės lingvistikos prielaida (Quine 1992: 37–38).

Prasmė kaip nenutrūkstamas neverbalinis kontinuumas

Pavilionio kalbos koncepcijos branduolį sudaro vadinamoji *prasmės kaip never-*

balinio kontinuumo hipotezė (toliau – PNKH), pasak kurios, „žmogaus pažinimo procesas, glūdinčias jo orientavimosi (plačiau šio žodžio prasme) pasaulyje išplėtime, yra prasmų, arba *konceptų* [...] apie pažinimo objektus susidarymo procesas, informacijos apie pasaulį, jo konceptualaus vaizdo susidarymo procesas. Ši informacija apie aktualią arba galimą reiškinių padėtį pasaulyje (ką žmogus galvoja, žino, įsivaizduoja apie pasaulio objektus) iš esmės yra tai, ką mes vadiname „prasmė“, „konceptu“ (Pavilionis 1981: 59–60). Prasmė ar konceptas, PNKH požiūriu, gali būti laikomi *intensionalia funkcija*, kurios reikšmėmis gali būti realaus ar galimo pasaulio objektai bei kuri yra „sudaryta iš kitų konceptų kaip jo *semantinių analizatorių* ir nenutrūkstamai [...] susijusi su kitais sistemos konceptais“ (*ibid.*: 60). Pavilionio įsitikinimu, esminiu prasmės bruožu turėtų būti laikomas jos genetiškumas: tai, jo nuomone, leidžia išspręsti vertimo ir kontekstinio išraiškų prasmingumo problemas (*ibid.*: 162). Galiausiai, Pavilionio teigimu, „esama empirinio ir loginio pagrindo manyti, kad taip generuojama sistema yra *neverbalinė*“ (*ibid.*: 63). Empirinis pagrindas sietinas su iš referentinės semantikos perimama pažintine prasmės samprata, kurios pagrindu teigiama, jog yra empiriškai „akivaizdu, kad individas pradeda tam tikru laipsniu pažinti pasaulį [...] dar *prieš* pradėdamas kalbėti ta ar kita kalba“ (*ibid.*). Loginis konceptualinės sistemos kaip neverbalinio darinio pagrindas esą plaukia iš to, kad „kalbinės simbolikos įvedimo galimybė priklauso nuo neverbalinės konceptų sistemos, atspindinčios ikikalbinę individo patirtį, susidarymo“ (*ibid.*: 64). Konceptualios sistemos kaip

verbalinio darinio samprata, Pavilionio nuomone, ne tik „neleidžia racionaliai paaiškinti, kaip individas pradeda suprasti kalbą“, bet ir implikuoja „*metodologiškai* ydingą minties generavimo funkcijų priskyrimą pačiai kalbai“ (*ibid.*).

Prasmės teorijų tipologizacija bei KLF kritiškai aptariamų kalbos koncepcijų kontekstas leidžia specifikuoti PNKH teorinį tęstinumą bei novatoriškumą. Pirma, PNKH perima bene pagrindinę referentinės semantikos aksiomą, pasak kurios prasmė yra neatsiejama nuo informacijos apie pasaulį: PNKH požiūriu, informacija apie aktualią arba galimą reiškinių padėtį pasaulyje ir yra prasmė ar konceptas. Sykiu tai leidžia teigti, jog PNKH remiasi *pažintine* prasmės samprata ir būdama viena iš referentinės semantikos formų yra *eksternalistinė*. Antra, PNKH formuluojama prasmės kaip nenutrūkstamo ir esmingai su visa konceptualia sistema susieto darinio idėja rodo PNKH ir Quine'o kalbos koncepcijos panašumus: abi teorijos remiasi semantinio holizmo doktrina. Trečia, siūlymas prasmes ar konceptus laikyti *intensionaliomis funkcijomis* rodo, jog, PNKH požiūriu, konstruktyvioji prasmės teorija turėtų būti konstruojama naudojant *intensijos* sąvoką, taigi – turėtų būti viena iš galimų pasaulių semantikos formų. Tačiau kartu, Pavilionio semantikos teorijos požiūriu, šiomis sąvokomis operuojanti konstruktyvioji prasmės teorija neturėtų būti suprantama kaip teorija apie prasmę, kurią *kalbos vartotojai priskiria kalbinėms išraiškoms*, ir jų *loginę formą*: šia prielaida besiremiančios konstruktyviosios prasmės teorijos, Pavilionio nuomone, remiasi klaidinga prasmės *samprata*, todėl taip konstruojamų prasmės teorijų tikslai yra

iš principo nepasiekiami (Pavilionis 1981: 7). Ketvirta, PNKH požiūriu, vienu iš svarbiausių prasmę steigiančių aspektų esti jos *genetiškumas*, tad šiuo požiūriu PNKH sutinka su priežastinėmis (Fodor 1984, 1987; Dretske 1981) ar teleologinėmis (Millikan 1984) prasmės koncepcijomis, kurių teigimu, genetiniai prasmės aspektai yra dalis prasmingumą steigiančių sąlygų. Penkta, PNKH atžvilgiu konceptualinė sistema yra *neverbalinė* (Pavilionis 1981: 63–69, *contra* Dummett 1993: 127–161; Davidson 1997: 24–25; 1999: 7–8; Sellars 1991: 317): natūrali kalba yra ne prasmę steigianti, o „būtinai *socialinės* komunikacijos, individualių konceptualių sistemų *socialinio orientavimo* sąlygas“ sudaranti „verbalinė simbolika“ (Pavilionis 1981: 65). Iš to, Pavilionio nuomone, plaukia išvada, jog „ne visi individo patyrimą atspindintys konceptai gali būti išreiškiami verbaliniais simboliais, kitaip sakant, patyrimas nėra ekvivalentiškas viskam, kas išreiškiama kalba“ (*ibid.*: 67).

Pavilionio teigimu, „nėra pagrindo kalbėti apie absoliutų kalbinių išraiškų prasmingumą, kaip, deja, nėra pagrindo kalbėti ir apie kalbinių išraiškų prasmingumą tam tikros kalbos atžvilgiu, – išskyrus, žinoma, gramatinius kalbos aspektus“ (*ibid.*: 167). Todėl analizės akcentą dera perkelti iš „kalbos semantikos“ į „konceptualią sistemą“: tai atlikę „turime realią, metodologiškai pagrįstą semantinių tyrinėjimų programą, kuria siekiama atskleisti bendrus, arba universalius, konceptualių sistemų sudarymo pagrindus“ (*ibid.*).

Akcento perkėlimas į „konceptualią sistemą“ rodo, jog, PNKH (kaip ir Quine'o kalbos koncepcijos) požiūriu, „analizuotina ne paskirų sakinių prasmė, kai šie saki-

niai nagrinėjami atsietai vienas nuo kito: suprasti sakinių reiškia žinoti jo vietą *tam tikroje konceptualioje sistemoje*“ (*ibid.*: 53). Todėl „semantikos teorija filosofiškai reikšminga yra tik tuomet, kai ji yra ir kalbinių išraiškų *supratimo* teorija“ (*ibid.*). Tačiau semantikos teorija, pretenduojanti būti ir *supratimo* teorija, privalo specifiukuoti semantikos kaip supratimos teorijos objektą, t. y. specifikuoti *kas*, šios semantikos teorijos požiūriu, yra *supratimas* (prasmės žinojimas). Atsakymą į šį klausimą nesunku rasti mentalistinėse prasmės teorijose ar Quine'o kalbos koncepcijoje: pirmosios, kurių šiuolaikinės formos yra grindžiamos komputacine kognityvinių gebėjimų koncepcija, supratimą traktuoja kaip *komputacinį procesą*; antroji supratimą laiko esant *apibrėžtomis verbalinėmis predispozicijomis*. Tačiau kas yra supratimas PNKH požiūriu?

Pavilionis teigia, jog „kalbinės išraiškos supratimas čia traktuojamas kaip jos interpretavimas tam tikroje konceptualioje sistemoje, o ne kaip jos interpretavimas – analogiškai formalioms kalboms – semantinių objektų, sudarančių kalbos semantiką, aibėje“ (*ibid.*: 70). Vadinasi, supratimas, kuris, PNKH požiūriu, visuomet yra reliatyvizuotas konkrečiai kalbos vartotojo konceptualiai sistemai, o ne nuo kalbos vartotojų nepriklausomai „semantinių objektų“ aibe, yra *interpretavimas*. Bet ar interpretacija gali būti supratimą steigianti sąlyga?

Vargu ar filosofinėje ar formaliojoje semantikoje kas nors neigtų, jog *supratimo* sąvoka yra glaudžiai susijusi su *interpretacijos* sąvoka. Juk išraiškos, sakinio, ar kito verbalinio ar neverbalinio simbolio *supratimas* reikalauja, jog šiam simboliui būtų

priskirta tam tikra *prasmė*. Tad nėra abejonių, jog supratimas nėra įmanomas be interpretacijos: interpretacija yra supratimo galimybės sąlyga ta pačia prasme, kuria kalbėtojo *išklausymas*, knygos *skaitymas* ar minties *užrašymas* yra sąlygos, leidžiančios *suprasti* tai, kas yra pasakoma ar užrašoma. Tačiau iš to, jog interpretacija yra supratimą *įgalinanti* sąlyga, neplaukia, jog ji yra ir jį *steigianti* sąlyga. Interpretacijos, prasmės ir supratimo sąvokų sąryšiai suteikia pagrindo manyti, jog yra priešingai.

Juk tam, kad verbalinei ar neverbalinei simbolikai būtų galima priskirti *prasmę* (interpretuoti), yra būtina, kad *būtų ką priskirti*: prasmė (tai, ką priskiriame) privalo būti logiškai nepriklausoma nuo interpretacijos (priskyrimo). O prasmės *priskyrimas* privalo būti logiškai nepriklausomas nuo prasmės *pažinimo*: antraip priskyrimas garantuotų (logine prasme) pažinimą. Bet juk vienos ar kitos prasmės priskyrimas verbalinei ar neverbalinei simbolikai negarantuoja, jog išraišką *interpretuojantysis* ją *supras*. Vadinas, interpretacija negali būti fundamentali semantikos teorijos *kaip supratimo teorijos* sąvoka: interpretacija *nesteigia* supratimo. Tad jeigu Pavilionis šią sąvoką laiko esmine *supratimo* teorijos sąvoka, ši teorija yra nepriimtina.

Pavilionio semantikos teorijoje nevisiškai aiški lieka įgimtų konceptų idėja bei su šia idėja susiję epistemologiniai PNKH aspektai. Pavilionis teigia, jog „prasmės (koncepto) įgijimas yra tam tikros struktūros, sudarytos iš jau turimų konceptų, t. y. šio, įgyjamo koncepto interpretatorių, arba *analizatorių*, sudarymas. [...] Akivaizdu, kad tokios sistemos susidarymas suponuoja tam tikrus pradinius, taigi šia prasme *įgimtus* konceptus, kurie yra būtina kon-

ceptualios sistemos susidarymo sąlyga“ (*ibid.*: 60). Tačiau sykiu yra teigiama, jog „visiškai nebūtina apeliuoti į įgimtų idėjų ar universalios gramatikos hipotezę: pakanka tarti kalbos vartotojus *sugebant* daryti induktyvius apibendrinimus. Įgimta yra ne universalioji teorija. Įgimtas yra gebėjimas jau pirmomis gyvenimo dienomis selektyviai reaguoti į aplinką, t. y. jau pačioje pradžioje *skirti* tam tikros pradinės ir, šia prasme, įgimtos konceptų – kaip *konceptualios sistemos* kūrimo pirminių elementų – aibės pagrindu tam tikrus tos aplinkos reiškinius, objektus bei fiksuoti juose tai, kas jiems *bendra*“ (*ibid.*: 163). Tad, viena vertus, konceptualios sistemos susidarymas *suponuoja* įgimtus konceptus; kita vertus, tai, kas įgimta, yra ne *universalioji teorija*, o *gebėjimas selektyviai reaguoti į aplinką įgimtos konceptų aibės pagrindu*.

Visų pirma, reikia pabrėžti, jog šiame kontekste „gebėjimas reaguoti“ nurodo ne į *diskriminacinius*, o į *klasifikacinius* gebėjimus: gebėjimas selektyviai reaguoti į aplinką konceptų pagrindu yra *gebėjimas klasifikuoti*. Todėl, PNKH požiūriu, įgimtas yra gebėjimas klasifikuoti, kuris, Pavilionio nuomone, akivaizdžiai suponuoja įgimtus konceptualinės sistemos konceptus (jos pirminius elementus). Tačiau abiejų šių tezių teisingumas (ir akivaizdumas) bei iš jų kylantys epistemologiniai PNKH aspektai priklauso ne tik nuo to, ar kognityviniai gebėjimai išties esti įgimti, bet ir nuo to, kaip bus nusakomas santykis tarp *konceptų (aibės)* ir *gebėjimo klasifikuoti*.

Šiuolaikinėje kalbos ir sąmonės filosofijoje bei kognityviniuose moksluose bene populiariausia yra reprezentacinė konceptų teorija, kurioje konceptai („mentalinės

reprezentacijos“) yra tai, kuo kognityvinė psichologija aiškina lingvistinius ar konceptualinius gebėjimus (Carruthers 2000; Fodor 2003; Margolis & Laurence 2007). Šios sampratos požiūriu, konceptai yra logiškai nepriklausomi nuo konceptualinių gebėjimų ir dėl to esti ne konceptualinius gebėjimus steigiantis, o juos empiriškai įgalinantis pagrindas. Tokia konceptų ir konceptualinių gebėjimų santykio charakteristika leidžia manyti, jog, šios teorijos požiūriu, konceptai nėra prieinami iš pirmojo asmens perspektyvos: kaip skaitančiajam iš pirmojo asmens perspektyvos nėra prieinami neurologiniai mechanizmai, įgalinantys jį skaityti, taip ir kalbančiajam ar galvojančiajam nėra prieinami konceptai, įgalinantys jį prasmingai kalbėti ar turiningai galvoti.

Tam, kad veikėjui konceptai galėtų būti jo *episteminis* pagrindas selektyviai reaguoti į aplinką, šis pagrindas privalo būti prieinamas iš pirmojo asmens perspektyvos. Kadangi reprezentacinės konceptų sampratos požiūriu konceptai nėra prieinami iš pirmojo asmens perspektyvos, jie negali būti *episteminis* pagrindas (Fodor 2004: 31). Todėl, jeigu, PNKH požiūriu, konceptai yra episteminis klasifikacijos pagrindas, tuomet ši semantikos teorija yra nesuderinama su reprezentacine konceptų samprata.

Šiuolaikinėje kalbos ir sąmonės filosofijoje mažumą sudaro nereprezentacionalinės (*non-representationalist*) konceptų sampratos atstovai, pasak kurių, konceptai nėra logiškai nepriklausomi nuo konceptualinių gebėjimų. Pavyzdžiui, Peterio Geacho (1957) ir Anthony'io Kenny'io (2010) nuomone, konceptai ir yra konceptualiniai gebėjimai. Hanso-Johanno Glocko požiū-

riu (2010), loginio sąryšio esama ne tarp konceptų, o tarp konceptų *turėjimo* ar *valdymo* (*concept possession*) ir konceptualinių gebėjimų *turėjimo*: turėti konceptą yra turėti konceptualinį gebėjimą. Tačiau nepaisant šių skirtumų, abiejų šių sampratų požiūriu, prasmės ar konceptai (ar jų turėjimas) nėra logiškai nepriklausomi nuo konceptualinių gebėjimų (turėjimo). Loginis šių sąvokų susietumas sykiu užtikrina ir konceptų episteminio pagrindo galimybę: konceptai iš pirmojo asmens perspektyvos yra prieinami dėl jų loginio susietumo su konceptualiniais gebėjimais, kurie savo ruožtu yra logiškai susieti su pirmojo asmens perspektyva.

Jeigu PNKH remiasi epistemine konceptų pagrindo charakteristika ir atmeta prasmės kaip „semantinių objektų“ idėją (*ibid.*: 70), tuomet būtų galima manyti, jog Pavilionio siūloma prasmės teorija turėtų būti artimesnė nereprezentacionalistinei konceptų sampratai. Tačiau tokiu atveju akivaizdžia laikoma prielaida, esą įgimti gebėjimai *suponuoja* įgimtus konceptus, taptų ekvivalentiška teiginiui, jog konceptualiniai gebėjimai yra įgimti. Jeigu taip, tuomet ne tik Pavilionio teigiamas įgimtų konceptų idėjos akivaizdumas tiesiogiai priklausytų nuo to, ar bent dalis *konceptualinių gebėjimų* yra įgimti: jo teigiama prielaida, jog dėl tariamai įgimtų gebėjimų besiformuojančios konceptualinės sistemos susidarymas suponuoja jos *pirminius* (*įgimtus*) *elementus*, taptų neinformatyvi ir dėl to teoriškai nebūtina.

Galiausiai, kad ir kaip šioje semantinėje teorijoje būtų nusakomas santykis tarp *konceptų* ir *konceptualinių gebėjimų*, neaišku lieka ir tai, kaip, Pavilionio nuomone, įgimtų konceptų (ar konceptualinių

gebėjimų) idėja gali būti suderinama su iš esmės eksternalistiniu PNKH pobūdžiu. Juk prasmę, eksternalistinių prasmės teorijų požiūriu, *steigia* santykis tarp kalbos

(ar kalbos vartotojo) ir jį supančio ekstralingvinio pasaulio. Bet jeigu šis santykis yra vienas iš esminių prasmės bruožų, ką reiškia „įgimtas konceptas“?

LITERATŪRA

- Brandom, R. 1994. *Making it Explicit. Reasoning, Representing, and Discursive Commitment*. Harvard: Harvard University Press.
- Burge, T. 1979. Individualism and the Mental. *Midwest Studies in Philosophy* 4: 73–121.
- Burge, T. 1986. *Individualism and Psychology*. *Philosophical Review* 45: 3–45.
- Carnap, R. 1947. *Meaning and Necessity*. Chicago: University of Chicago Press.
- Carruthers, P. 2000. *Phenomenal Consciousness: A Naturalistic Theory*. New York: Cambridge University Press.
- Davidson, D. 1967. Truth and Meaning. *Synthese* 17: 304–323.
- Davidson, D. 1982. Rational Animals. *Dialectica* 36: 317–327.
- Davidson, D. 1997. Seeing Through Language. In: J. Preston (ed.). *Thought and Language*. Cambridge University Press: Cambridge, p. 15–27.
- Davidson, D. 1999. The Emergence of Thought. *Erkenntnis* 51: 7–17.
- Davies, M. 1998. *Meaning, Quantification and Necessity*. London: Routledge.
- Dretske, F. 1981. *Knowledge and the Flow of Information*. Cambridge, MA: MIT/Bradford Press.
- Dummett, M. 1993. *The Seas of Language*. Oxford: Oxford University Press.
- Fodor, J. A. 1984. Semantics, Wisconsin Style. *Synthese* 59: 231–250.
- Fodor, J. A. 1987. *Psychosemantics: The Problem of Meaning in the Philosophy of Mind*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Fodor, J. A. 1998. *Concepts: Where Cognitive Science Went Wrong*. New York: Oxford University Press.
- Fodor, J. A. 2003. *Hume Variations*. Oxford: Oxford University Press.
- Fodor, J. A. 2004. Having Concepts: A Brief Refutation of the Twentieth Century. *Mind & Language* 19 (1): 29–47.
- Geach, P. 1957. *Mental Acts: Their Content and Their Objects*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Glock, H. J. 2010. What Are Concepts? *Conceptus* 96: 7–38.
- Glock, H. J. 2012. What is a Theory of Meaning? Just when you thought conceptual analysis was dead... *Cahiers Ferdinand de Saussure* 65: 51–79.
- Heal, J. 1878. On the Phrase ‘Theory of Meaning’. *Mind* 87: 230–249.
- Kaplan, D. 1989a. Demonstratives. In: *Themes from Kaplan*. Oxford: Oxford University Press, p. 481–563.
- Kaplan, D. 1989b. Afterthoughts. In: *Themes from Kaplan*. Oxford: Oxford University Press, p. 565–612.
- Kenny, A. 2010. Concepts, Brain and Behaviour. In: J. Langkau & C. Nimtz, eds. *New Perspectives On Concepts*. Graz: Rodopi, p. 105–113.
- Margolis, E., Laurence, S. 2007. The Ontology of Concepts – Abstract Objects or Mental Representations? *Noûs* 41 (4): 561–93.
- Millikan, R. 1984. *Language, Thought and Other Biological Categories*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Parkinson, G. H. R. (ed.) 1968. *The Theory of Meaning*. Oxford: Oxford University Press.
- Pavilionis, R. 1981. *Kalba. Logika. Filosofija*. Vilnius: Mintis.
- Putnam, H. 1975. The Meaning of ‘Meaning’. In: *Philosophical Papers*. Vol. II: *Mind, Language, and Reality*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Quine, W. V. 1951. Two Dogmas of Empiricism. *The Philosophical Review* 60: 20–43.
- Quine, W. V. 1992. *Pursuit of Truth*. Harvard: Harvard University Press.
- Ryle, G. 1976. The Theory of Meaning. In: *Collected Papers* Vol. 2. London: Hutchinson.
- Stalnaker, R. 1978. Assertion. *Syntax and Semantics* 9: 315–332.

THE HYPOTHESIS OF NONVERBAL CONTINUUM: MEANING AS AN INNATE CAPACITY TO INTERPRET?

Mindaugas Gilaitis

Abstract. This paper is dedicated to a critical discussion of the logical-philosophical conceptions of language that are presented in Rolandas Pavilionis' book *Language. Logic. Philosophy*, its primary focus being an analysis of Pavilionis' hypothesis of meaning as nonverbal continuous system. The paper consists of two parts. Two types of theories of meaning are distinguished and an analysis of the discussed conceptions of natural languages is proposed in the first, analytic, part of the paper: assumptions that are relevant for the philosophical semantics are identified and used for clarification of the presuppositions of the alternative semantic programme advanced by Pavilionis. Two shortcomings of Pavilionis' semantic theory are presented in the second, critical, part of the paper. First, it is maintained that Pavilionis' theory of *understanding*, which suggests taking the notion of interpretation as fundamental, is unacceptable: interpretation is an *enabling*, not a *constitutive* condition of understanding. Second, due to the lack of discussion of the *epistemic* aspects of meaning and the relation between *concepts* and *conceptual capacities*, it remains unclear what theoretical value can be carried by the idea of *innate concepts* and how can it be made compatible with externalistic aspects of this semantic theory.

Keywords: theories of meaning, continuous conceptual system, "Language. Logic. Philosophy", Rolandas Pavilionis.

Iteikta 2014 m. lapkričio 14 d.